

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Сабадухи Володимира Олексійовича
«Метафізика суспільного й особистісного буття в контексті європейської
та української традиції: історико-філософський аналіз»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії.

У дисертації В. Сабадухи вперше здійснено цілісне дослідження первоначал суспільного буття. У центрі дослідження перебуває проблема первоначал суспільного буття у єдності із соціально-філософськими, філософсько-антропологічними та духовними проблемами людського буття. Робота є філософською реакцією на аметафізичні тенденції в розвиткові європейської та української філософської думки та панування егалітаристського підходу до розуміння проблеми особистості.

Мета, об'єкт і предмет дослідження сформульовані переконливо й логічно. Чітко підібрані методи дослідження дозволили побудувати цілісну структуру, обґрунтовано сформулювати новизну й висновки.

У першому розділі «Первоначала суспільного буття в європейській та українській філософській традиції: теоретико-методологічні засади дослідження» В. Сабадуха досліджує первоначала буття в контексті логіки розвитку європейської та української філософії, взаємовідносин духовного й матеріального та принципів суспільного буття. Автор відходить від одновимірного розуміння первоначал і доводить, що вони утворюють єдність метафізичних засад життєдіяльності людини та принципів суспільного буття (свобода, принцип ієрархії, рівність і справедливість) (дис., с. 110). Дисертант не без підстав стверджує, що первоначала буття в історії філософії були пов'язані з суб'єктами діяльності, які були їх уособленням. В історичному ракурсі носіями первоначал буття були філософи, священники. Криза метафізики в модерну та постмодерну епохи пов'язана з тим, що відсутні діячі, які були б їх втіленням. Аналіз еволюції первоначал суспільного буття в європейській та українській історико-філософській думці здійснено з метою формування новітньої концепції первоначал, яка б відповідала сучасному етапу людського буття. В. Сабадуха

доводить, що пріоритет матеріального, започаткований в епоху Просвітництва себе вичерпав (дис., с. 87–88). Дійсно, орієнтація людини на матеріальні потреби й цінності негативно впливає на природу, інтелектуальне й духовне життя самої людини, тому панівне положення людини посереднього ступеня розвитку вступає у конфлікт з правом людини на життя. Людство матиме право на майбутнє лише за умов пріоритетного положення особистості в суспільстві. У людства немає іншого виходу, як змінити парадигму буття, переорієнтувати свої потреби з матеріального на духовне, що є логічним, закономірним і життєво необхідним (дис., с. 88). Висновок дисертанта, що людська спільнота й українська зокрема має повернутися до пріоритету духовного, сформульований досить аргументовано. Автор проаналізував генезу принципів свободи, ієрархії, рівності та справедливості як в історико-філософському контексті, так і в контексті зміни онтологічних умов буття людини і доводить, що прийшов час органічно поєднати ці принципи. Роздуми автора, що українська філософська думка розвивалася в контексті пріоритету духовного над матеріальним (дисертація, с. 80–87), відповідають логіці розвитку українського буття.

У другому розділі «Метафізична теорія особистості як узагальнення європейської та української філософії» проаналізовано сутність людини крізь призму принципу ієрархії, що, на мою думку, є актуальним й новаторським підходом. На основі принципу духовної ієрархії дисертант вперше проаналізував філософські погляди на людину з часів античності до сучасності. Автор відроджує ієрархічний підхід до розуміння людської сутності, що був притаманний поглядам Платона, Аристотеля, Плотина, філософам-стоїкам, гностикам, середньовічним філософам, філософам-містикам, німецьким романтикам і представникам німецької ідеалістичної філософії (дисертація, підрозд. 2.1.1 – 2.1.5), що відповідає логіці розвитку історії філософії і є обґрунтованим. Дисертант аргументовано доводить, що ігнорування ієрархічного підходу до розуміння людської сутності почалося з епохи Відродження, продовжилося в епоху Просвітництва й набуло соціально-психологічного визнання під час Великої французької революції. «Забуття» принципу духовної ієрархії дисертант пов'язує зі зміною онтологічних умов

буття, що суттєво впливало на переосмислення змісту принципів суспільного буття і знайшло завершення в зміні поглядів на людську сутність. Особливої актуальності цей висновок набуває в сучасних умовах знеособленого існування народних мас. Сформульовано авторську – метафізичну – теорію особистості. Для обґрунтування власної концепції особистості В. Сабадуха звертається до філософської традиції, що бере початок від Конфуція й Платона, залучає концепцію особистості М. Бердяєва, Г. Гегеля, І. Канта, Ж. Маритена, Е. Муньє, Х. Ортеги-і-Гассета, М. Шелера, погляди українських філософів, зокрема І. Вишенського, Г. Сковороди, П. Юркевича, філософів української діаспори Ю. Вассіяна, Д. Донцова, О. Кульчицького, В. Олексюка й концепції сучасних українських філософів (В. Табачковського, В. Шинкарука), у яких достатньо чітко простежуємо ієрархічний підхід до розуміння людської сутності. Дисертант вдало поєднує елітарну концепцію особистості («Особистість – принцип буття») та ціннісне судження («Кожна людина – особистість») (дис., с. 226–229). При цьому автор успішно долає застарілі філософські погляди та емоційні упередження. Авторська концепція особистості постає як змістовне й логічне узагальнення європейської й української філософії. Людина у процесі свого соціально-психологічного й духовного зростання може пройти чотири ступені розвитку: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість і геній, а може зупинитися на нижчих ступенях розвитку. Відмінності між людьми різного ступеня розвитку охоплюють вміння й навички, знання й мислення, але найглибша сутність прихована у світоглядних поглядах людини, її соціально-психологічних установках та спонуканнях до діяльності (дис., с. 227). Автор аргументує, що життєсвіт, мова людини різного ступеня розвитку якісно відрізняються. У стабільному стані людина, як правило, перебуває на одному із чотирьох ступенів розвитку, проте за певних умов, а найголовніше – на основі власних надзусиль – може піднятися на більш високий ступінь розвитку. Отже, аргументи В. Сабадухи щодо змісту запропонованої метафізичної теорії особистості є досить переконливими. Щодо окремих аспектів концепції можлива дискусія, але в принципі її необхідно підтримати, бо вона є актуальною, новаторською й має високий рівень евристичності.

Метафізична теорія особистості дозволила дисертанту з принципово нових позицій підійти до аналізу негативних явищ людського буття і дійти висновку: всі проблеми є результатом панівного положення у людській спільноті людини посереднього ступеня розвитку, життєдіяльність якої ґрунтується на пріоритеті матеріального над духовним. Здійснити переорієнтацію з матеріального на духовне посередня людина не здатна. Це відповідає лише можливостям людини, яка досягла особистісного ступеня духовного розвитку (дис., с. 235–236). Ці висновки щодо здібностей людини різного ступеня духовного розвитку не слід сприймати як образу, а як філософське осмислення основ людської сутності.

У третьому розділі «Зміна парадигми буття людини й суспільства як відповідь на глобальні виклики» В. Сабадуха конструктивно аналізує вплив людських якостей на формування суспільства. Взаємозв'язок ментальних якостей людини і форм суспільного буття філософи тлумачили у таких твердженнях: «соціальний характер», яке фіксувало зв'язок між соціально-психологічними якостями людини та соціально-економічною структурою суспільства (Е. Фромм), «взаємопроникнення» та структурна тотожність (Н. Луман), єдність ментальних структур людини та структур суспільства (К. Лефорт) (дис., с. 254, 113–114). На основі цього зв'язку автор виокремлює дві форми суспільного буття. Досліджуючи генезу форм суспільного буття, автор, не без підстав, виокремлює знеособлену й особистісну парадигму буття людини й суспільства. Висновок В. Сабадухи про вичерпаність знеособленої парадигми буття людини (дис., с. 280) є достатньо обґрунтованим, логічним і актуальним. Формування особистісної парадигми буття людини потребує зміни принципів взаємовідносин людини з людиною, людини і природи.

Четвертий розділ «Метафізичні й концептуальні персонажі як суб'єкти реалізації особистісної історико-філософської традиції» постає як логічне завершення проблеми первоначал. Проаналізовано й доведено, що для реалізації особистісної парадигми буття людини потрібні метафізичні й концептуальні персонажі: філософи, психологи, науковці, митці, освітяни. Заслуговують на увагу роздуми дисертанта про місце і роль політика в умовах необхідності трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну. В умовах

пріоритету матеріального концептуальними персонажами є політики, утім зміна парадигми розвитку потребує нових метафізичних і концептуальних персонажів. Пріоритет духовного над матеріальним та реалізація принципів свободи, ієрархії, рівності й справедливості мають відбуватися в умовах дискурсивно-комунікативних практик. Філософи формулюють напрям і принципи, а концептуальні персонажі «перекладають» ці поняття на науково-популярну мову і доносять ці ідеї до свідомості працівників засобів масової інформації. В умовах відсутності первоначал політики постають як концептуальні персонажі – суб'єкти діяльності. Саме відсутність первоначал та орієнтація на матеріальні потреби та цінності робить політиків суб'єктами діяльності. На думку В. Сабадухи, умовах необхідності трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну політики втрачають пріоритетне положення в суспільстві. Їх діяльність має бути підпорядкована діяльності метафізичних і концептуальних персонажів. Заслуговують на увагу Основні положення Я-концепції політика особистісного ступеня розвитку. Політики мають шукати конкретні механізми й мобілізувати народні маси на реалізацію первоначал суспільного буття (дис., с. 385).

Фундаментальний зміст роботи дозволив сформулювати ґрунтовні положення наукової новизни. Серед них варто відмітити такі:

1. Первоначала суспільного буття утворюють діалектичну єдність соціально-психологічних і духовних якостей людини, метафізичних основ життєдіяльності суспільства та принципів суспільного буття (дис., с. 32). (На основі такого підходу автор долає одновимірне розуміння первоначал, коли абсолютизуються або матеріальні, або духовні засади);
2. Пріоритет духовного над матеріальним мусить бути метафізичною основою суспільного буття. Суспільство має орієнтувати людину на духовне вдосконалення, а не матеріальний комфорт (дис., с. 33). Реалізатором даної світоглядної орієнтації здатна бути лише особистість, яка спонукається загальнолюдськими цінностями та інтересами. (Таке розуміння метафізичних основ суспільного буття є актуальним, що

- сприятиме подоланню хаосу у взаємовідносинах людини з природою, людини з людиною, а також внутрішнього хаосу в головах людей);
3. Принцип духовної ієрархії є методологічним ключем до розуміння людської сутності. Специфіка принципу полягає в тому, що він віддає пріоритет людині, яка володіє більш досконалішими інтелектуальним й духовним якостям;
 4. Уперше доведено, що в історії філософії відбувається світоглядна боротьба навколо змісту поняття особистості. Концепт «кожна людина – особистість» є ціннісним судженням, котрий виник в епоху Просвітництва й сформувався під час Великої французької революції, що відповідало світоглядним, соціально-політичним, соціально-психологічним уявленням посередньої людини і було запереченням принципу духовної ієрархії. Модерні концепції особистості некритично його успадкували, абсолютизувавши принцип рівності;
 5. Сформульовано метафізичну теорію особистості. Людина в процесі власного розвитку може пройти чотири ступені духовного становлення: ступінь залежної особистості, ступінь посередньої (репродуктивної) особистості, ступінь зрілої особистості й генія, а може зупинитися на нижчих ступенях розвитку. На основі принципу доповнюваності авторська теорія органічно поєднує світоглядний закон «особистість – принцип буття», ціннісне судження «кожна людина – особистість» і динамічний характер життєдіяльності людини;
 6. В історії філософії простежуємо дві форми буття людини й суспільства: знеособлену та особистісну, сформульовано їхні ознаки, уведено концепти «знеособлена парадигма буття людини» та «особистісна парадигма буття людини» й визначено їхній зміст. Парадигма суспільного буття – це інтегральна якість людини й суспільства, що відбиває досягнутий рівень духовного й матеріального розвитку. Знеособлена парадигма буття людини розбудована на пріоритеті матеріального, а «первоначалом» є посередня особистість, яка залежно від історичних умов абсолютизує окремі принципи суспільного буття:

духовну ієрархію, свободу, рівність, соціальну справедливість. Обґрунтовано вичерпаність знеособленої парадигми буття та визначено концептуальні засади особистісної парадигми буття людини. Особистісна парадигма буття людини ґрунтується на таких принципах: пріоритет духовного над матеріальним, світоглядному законі: «особистість – принцип буття», органічному зв'язку між людиною й суспільством, на пріоритеті телеологічних закономірностей над онтологічними.

Положення наукової новизни корелюють зі змістом висновків. Висновки за окремими розділами (1 – с. 121–123; 2 – с. 236–238; 3 – с. 329–331; 4 – с. 393–395), а також загальні висновки кваліфікаційної роботи (дисертація, с. 396–403) відповідають поставленим цілям і відображають досліджувану проблему. У висновках дисертації чітко простежено зв'язок актуальності й новизни, теоретичної й практичної значущості. Заслуговують на увагу такі висновки дисертації. В. Сабадуха доводить практичну значущість первоначал суспільного буття та необхідність відродження принципу духовної ієрархії саме для сучасного етапу розвитку людської спільноти. В умовах панування мас висновок: «Визнання принципу духовної ієрархії та ідеї особистості як досконалої людини може стати спільним методологічним підґрунтям, що задовольнить релігію, філософію та гуманітарну науку й мобілізує людину та суспільство на подолання внутрішнього та зовнішнього хаосу» (дисертація, с. 399) звучить досить актуально. Такий висновок відповідає логіці розвитку історії філософії, філософії історії. Висновок, що метафізична теорія особистості скерована на подолання внутрішнього хаосу та виходу з кризи знеособленого буття закладає підґрунтя для якісно нових соціально-філософських, політологічних і психолого-педагогічних досліджень; здатна відродити в людині прагнення до самопізнання й удосконалення, а тому може бути світоглядним орієнтиром; закладає духовні засади нової – особистісної парадигми буття людини, принципово змінює суспільну атмосферу (дисертація, с. 401) є теоретично й практично актуальними.

На особливу увагу заслуговують сформульовані метафізичні закони. «Перший – особистість є первоначалом суспільного буття» (дисертація, с. 403). Зрозуміло, що цей закон є реакцією на знеособлене буття, в якому пріоритет належить посередній людині. «Другий – святим обов'язком метафізичних і концептуальних персонажів є дотримання закону особистісної спадкоємності, виховання особистості як первоначала буття має бути критерієм оцінювання їхньої діяльності» (дисертація, с. 403). Цей закон є подальшим висновком роздумів британського філософа й історика А. Тойнбі про пріоритетну роль еліти у розвитку суспільства, що всі суспільства деградували з деградацією еліти. «Третій – об'єктом діяльності метафізичних і концептуальних персонажів має бути формування особистісного начала в суспільстві» (дисертація, с. 403). Цей закон є узагальнення роздумів І. Франка і В. Липинського про те, що активна меншість (еліта, зрілі особистості) мають підтягувати пасивну більшість (народні маси) до особистісного ступеня розвитку. Об'єктом діяльності метафізичних і концептуальних персонажів має бути не економіка, політика, а формування критичної маси особистостей у суспільстві, бо саме вона є першодвигуном суспільного розвитку. «Четвертий – повсякденною практикою концептуальних і громадських діячів має бути гласний моніторинг за діяльністю політиків та посадових осіб для виявлення тих, хто не здатний діяти в інтересах нації» (дисертація, с. 403). Відомо, що влада є предметом психологічних бажань посередньої особистості, бо вона відкриває дорогу до нееквівалентних доходів і врешті-решт веде до руйнації засад суспільного буття. Критична маса особистостей має здійснювати постійний моніторинг за діяльністю влади: наскільки вона діє з позиції інтересів нації.

Література в обсязі 561 найменувань достатньо цілісно відображає проблематику дисертаційного дослідження. Автореферат відповідає змісту дисертації. Основні ідеї дисертації викладені в авторефераті логічно й стисло.

Незважаючи на новаторський і цілісний зміст дисертації у роботі є окремі недоліки.

По-перше. Безумовно, заслуговує на увагу відродження ієрархічного підходу і виокремлення ступенів буття. Так, людина має право на вибір свого

способу життя, на що звертали увагу середньовічні філософи, філософи епохи Просвітництва й навіть сучасні. Проте для суспільства і для самореалізації найбільш значущим є особистісний ступінь розвитку. Перехід на ступінь особистісного буття – це не еволюційний перехід, а якісні зміни, які охоплюють всі аспекти життєдіяльності людини як зовнішні, так і внутрішні. Перехід з нижчого ступеня на вищий висвітлено недостатньо. Тому постає питання: «За яких умов людина здатна піднятися на особистісний ступінь буття?»

По-друге. Автор дисертації поділяє позицію класичної філософії щодо відмінностей між здоровим глуздом й розумом, калькуляційним мисленням й мисленням, яке осмисляє (М. Гайдеггер). Очевидно, що здоровий глузд посередньої людини виявився безсилим перед сучасними проблемами. За яких умов людина здатна перейти від здорового глузду до розуму? Як зробити, щоб у житті як окремої людини, так і в суспільстві пріоритет належав розуму, а не здоровому глузду? Відтак, варто було б більш докладніше відобразити роль мислення як засадничого начала суспільного буття в трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну.

По-третє. Заслуговують на увагу концепти «знеособлена парадигма буття людини» й «особистісна парадигма буття людини». Це суттєве узагальнення, яке має як історико-філософське коріння, так і соціально-філософське підґрунтя. Ці поняття стосуються як окремої людини, так і суспільства. Ці форми буття набули осмислення ще в А. Августина, утім у реальному житті людина зупинилася на знеособлених формах буття. Отже, постає питання: «Які причини гальмують трансформацію знеособленої парадигми буття людини в особистісну?»

По-четверте. Політики, за авторською концепцією, в умовах знеособленої парадигми буття постають як концептуальні персонажі. Постмодерна політика, за висновками Ж. Бодріяра, Д. Белла, Е. Тоффлера, дійшла до свого логічного завершення й перетворилася на засіб маніпулювання. Постає проблема: за яких умов можна подолати цю тенденцію? Що є причиною, що політики ігнорують надбання гуманітаріїв і філософів зокрема?

Зазначені недоліки не закреслюють об'єктивної цінності, соціальної значущості й позитивної оцінки дисертаційного дослідження В. О. Сабадухи, яке

за своєю сутністю є новаторським. Мова і стиль дисертації відповідають вимогам до робіт наукового характеру. Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що кваліфікаційне наукове дослідження Сабадухи Володимира Олексійовича має не лише теоретичне, але й практичне значення. Дійсно, проблема засад суспільного буття є нагальною як для людства, так і для України.

Вважаю, що дисертаційне дослідження сприятиме розв'язанню надзвичайно важливої й водночас складної проблеми пошуку первоначал суспільного буття й виходу людської спільноти й української зокрема зі стану соціально-політичної й духовної кризи.

Дисертаційне дослідження В. О. Сабадухи «Метафізика суспільного й особистісного буття в контексті європейської та української традиції: історико-філософський аналіз» відповідає чинним вимогам ДАК України до докторських дисертацій, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. та Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р., а її автор Сабадуха Володимир Олексійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент:
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та економіки
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

Підпис доктора філософських наук, професора Держка І.З.

з а в і р я ю

